

ZAKOPIAŃSKIE LASY WŁADYSŁAWA ZAMOYSKIEGO

Edyta Bątkiewicz

Polska Akademia Nauk, Biblioteka Kórnicka

WSTĘP

Władysław Zamoyski urodził się 19 listopada w 1853 roku w Paryżu, na wyspie Św. Ludwika przy Rue d'Anjou 19. Jego ojcem był generał Władysław Zamoyski (1803–1868), a matką Jadwiga z Działyńskich (1831–1923). W 1880 roku, po śmierci wuja Jana Działyńskiego, odziedziczył po nim majątność kórnicką, na którą składały się wspaniałe zbiory biblioteczne i kolekcje dzieł sztuki zgromadzone przez Tytusa i Jana Działyńskich, a także kilka tysięcy hektarów gruntów rolnych i lasów.

Wiadomość o spadku dotarła do niego w Australii, gdzie w tym czasie przebywał. Poprzez Nową Zelandię, Hawaje, Stany Zjednoczone i Francję przybył w 1882 r. do Kórnicka wraz z matką i siostrą Marią. Odziedziczony spadek wymagał wiele sił i pracy, a zwłaszcza nakładów finansowych. Władysław wiedział, że wolą Tytusa Działyńskiego było zabezpieczenie i pomnożenie zgromadzonego dziedzictwa dla dobra narodu polskiego. Podjął więc różnorodne działania zmierzające do spełnienia woli swego dziadka. Jednym z przejawów jego aktywności było wykupywanie polskich majątków ziemskich zagrożonych przejęciem przez Niemców. Współpracował z różnymi polskimi organizacjami społecznymi, a także pomagał w prowadzeniu Szkoły Domowej Pracy Kobiet, założonej w Kórniku przez matkę w 1882 roku. Kontynuował dzieło Działyńskich, opiekując się otaczającym kórnicki zamek arboretum, założonym przez jego dziadka Tytusa. W przyszłości zamierzał przekształcić kórnicki park w ośrodek, który miał się zajmować aklimatyzacją obcych gatunków drzew i krzewów.

Adres do korespondencji – Corresponding author: Edyta Bątkiewicz, Polska Akademia Nauk, Biblioteka Kórnicka, Pałac Działyńskich, ul. Stary Rynek 78/79, 61-772 Poznań, e-mail: edytabatkiewicz@tlen.pl

Pobyt w Wielkopolsce nie trwał jednak długo. Na mocy ustawy „o wydaleniu polskojęzycznych obcych poddanych”, która weszła w życie w 1885 roku (tzw. rugów pruskich) Zamoyscy, jako obywatele francuscy, zostali zmuszeni do opuszczenia państwa pruskiego. Zamieszkali najpierw w dobrach Andrzeja Zamoyskiego w Lubowli na Spiszu, a następnie w Kalwarii Zebrzydowskiej.

W 1889 roku, kiedy Władysław nabył na licytacji dobra zakopiańskie, osiedli wreszcie na długie lata w Kuźnicach, u podnóża Tatr. Do Zakopanego, a później do Kuźnic przeniósł też Jadwiga Zamoyska swą Szkołę Domowej Pracy Kobiet.

Zakopiański okres życia Władysława Zamoyskiego cechował się wielostronną aktywnością. W pamięci leśników, przyrodników i miłośników Tatr Władysław Zamoyski zapisał się przede wszystkim jako człowiek, który przez nowoczesną gospodarkę przywrócił zakopiańskim stokom ich piękną, odnowioną szatę leśną.

GOSPODARKA LEŚNA W DOBRACH ZAKOPIAŃSKICH PRZED 1889 ROKIEM

Pod koniec XIX wieku eksploatacja drewna dla potrzeb działających w Kuźnicach dwóch papierni oraz powstających tartaków znacznie pogłębiła zniszczenie tatrzańskich lasów dolnoeregłowych¹. Nadmierny wyrąb drzew prowadził do niszczenia drzewostanu przez szkodnika – kornika drukarza. Wycięcie lasu przede wszystkim sprzyjało jednak nasileniu procesów erozyjnych i powodowało szybkie spływanie wody po огоłoconych stokach, co w konsekwencji prowadziło do podtopień i powodzi w dolinach². Powódź w 1884 roku, ze względu na niedostateczny stan zalesienia, miała o wiele groźniejsze konsekwencje³. Sytuacja musiała być krytyczna, skoro zwróciła uwagę władz w Wiedniu i spowodowała nałożenie sekwestru rządowego na lasy zakopiańskie, których właścicielem w tym czasie był Magnus Peltz.

W 1884 roku problem rabunkowej gospodarki leśnej podnosił zwłaszcza leśnik Gustaw Lettner. W periodyku „Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego” ukazał się artykuł G. Lettnera pt. *Projekt uratowania lasów tatrzańskich a szczególnie zakopiańskich, od grożącego im zniszczenia*. Natomiast w 1888 roku Bogusław Królikowski (pod pseudonimem X Wielkopolanin) w tym samym periodyku ogłosił artykuł pt. *Tatry polskie pomnikiem dla Adama Mickiewicza*⁴. Był to swoisty plan utworzenia parku narodowego na wzór najstarszego na świecie parku narodowego Yellowstone

1 W. Siarzewski, 2005. *Tatrzański Park Narodowy. Monografia popularna*, Zakopane, s. 20.

2 Tamże, s. 20.

3 Z. Nowak, 1986. *Władysław Zamoyski a spór o Morskie Oko*, PBK, z. 21.

4 Bogusław Królikowski (1840–1912), ksiądz, taternik, rysownik i malarz. Był wielkim miłośnikiem i znawcą Tatr, amatorem wycieczek i wspinaczek górskich. Od 1882 roku był członkiem Towarzystwa Tatrzańskiego, zwiedził też Alpy i Pireneje. B. Królikowski doczekał się także wzmianki w: J. Zborowski, 1947. *Kim był „X. Wielkopolanin?”*, „Chrońmy przyrodę ojczystą”, nr 7–9; *Wielka Encyklopedia Tatrzańska*, 1995. Red. Z. Radwańska-Paryska, W.H. Paryski, Poronin, s. 602–603.

w Stanach Zjednoczonych, założonego w 1872 roku⁵. Królikowski jako pierwszy zgłosił pomysł utworzenia parku narodowego w Tatrach, co wtedy nie znalazło odzewu⁶.

W połowie XIX wieku podjęto także pierwsze realne starania o ochronę tępiących i zagrożonych gatunków zwierząt, wydając zakaz polowania na kozice i świstaki⁷. Do wydania tego zakazu przyczyniła się działalność badacza Tatr, Eugeniusza Janota oraz zoologa, profesora Maksymiliana Nowickiego. Propagowali oni sprawę ochrony flory i fauny tatrzańskiej w czasopiśmie branżowym oraz popularyzowali ją za pomocą ulotek wśród ludności góralskiej⁸. Powstałe w 1873 roku Polskie Towarzystwo Tatrzańskie w swoim statucie zamieściło zapis o ochronie tych gatunków zwierząt oraz dbałości o przyrodę tatrzańską. Od 1875 roku Towarzystwo wprowadziło także dwuosobową straż tatrzańską, której głównym zadaniem była ochrona kozic i świstaków.

WŁADYSŁAW ZAMOYSKI WŁAŚCIELEŃ DÓBR ZAKOPIAŃSKICH

Głównym motywem kupna dóbr Zakopane było zachowanie tych ziem w rękach polskich, bo niezależnie od tego, gdzie Zamoyski mieszkał – czy w Wielkopolsce, czy w Galicji – dochodziła do głosu, tak dla niego charakterystyczna, wola wspierania „sprawy narodowej”. W momencie przybycia Zamoyskich do Zakopanego miasteczko to dopiero rozwijało się z małej wioski, aspirując do miana modnego kurortu. Od połowy XIX wieku działał tu zakład wodolecznicy doktora Andrzeja Chramca, w którym gościli m.in. Henryk Sienkiewicz, Jan Matejko, Helena Modrzejewska czy Henryk Siemiradzki, bo tylko pod zaborem austriackim Polacy mogli swobodnie się spotykać⁹.

Poprzedni właściciel Magnus Pelz, prowadząc rabunkową gospodarkę, doprowadził tereny leśne wokół Zakopanego do stanu dewastacji. To właśnie spowodowało, że w lutym 1888 roku doszło do przymusowej licytacji dóbr zakopiańskich, które nabył jedyny jej uczestnik, żydowski kupiec Jakub Goldfinger z Nowego Targu. Dzierżawił on już wcześniej dwie papiernie w Zakopanem, dlatego obawiano się, że zechce wykorzystać do swojej działalności resztki lasów, które pozostały na tym terenie.

Na skutek starań podjętych z inspiracji Władysława Zamoyskiego w listopadzie 1888 roku sąd unieważnił z przyczyn formalnych licytację z lutego tegoż roku i wyznaczył termin kolejnej na 9 maja 1889 roku. Wyrok ten zmobilizował zarówno To-

5 W. Siarzewski, *Tatrzański Park Narodowy...*, s. 22.

6 Kolejna idea założenia parku narodowego w Tatrach – autorstwa leśnika Stanisława Sokołowskiego – pojawiła się w 1923 roku w broszurze pt. *Tatry jako park narodowy*, zob. w: Siarzewski, *Tatrzański Park Narodowy...*, s. 22.

7 5 października 1868 r. Sejm Krajowy we Lwowie uchwalił ustawę o zakazie polowania na kozice i świstaki. Ustawa ta, ogłoszona w 1869 r., była pierwszym na świecie aktem prawnym dotyczącym ochrony gatunkowej zwierząt; zob.: W. Siarzewski, *Tatrzański Park Narodowy...*, s. 21.

8 *Tatrzański Park Narodowy*, 1955. Pod red. W. Szafera, Kraków, s. 260.

9 Z. Bosacki, *Władysław Zamoyski...*, s. 36.

warzystwo Tatrzańskie, istniejące od 1874 roku, jak i powołane w celu zbiórki pieniędzy na wykup Zakopanego Towarzystwo Ochrony Tatr Polskich, które podjęły odpowiednie starania, aby nie dopuścić do przejścia dóbr zakopiańskich w niepowołane ręce. Zbiórka pieniędzy na ten cel nie przynosiła jednak skutku, zatem jedyną możliwością było znalezienie Polaka, który wykupiłby te dobra na własność. Zamierzenia te zostały zrealizowane dzięki heroicznej decyzji hrabiego Władysława Zamoyskiego. Dnia 9 maja 1889 roku w Nowym Sączu odbyła się słynna licytacja, po której następnego dnia nagłówki krakowskich gazet głosiły, że hrabia Zamoyski kupił Zakopane za centa¹⁰. Dobra kupione przez Zamoyskiego określane były mianem „państwa Zakopane” lub dobra „Zakopane – Kościelisko”¹¹.

Wielu mniemało, że hrabia Zamoyski zrobił świętny interes, co nie było prawdą, ponieważ nabycie dóbr zakopiańskich wiązało się z ustanowieniem hipoteki na majątku kórnickim. Zygmunt Celichowski trafnie skomentował kupno Zakopanego w liście do matki Władysława, generałowej Zamoyskiej:

przynosi on tyle innych korzyści, tyle zdobyczy, że można by przeboleć małą stratę materialną. Toć zwykle praca dla dobra ogółu nie przynosi materialnych zysków, jest ofiarą i poświęceniem. [...] Dla p. hr. Władysława samego kupno to jest i dlatego ważną zdobyczą, że przyniosło mu zadowolenie, że sprawiło mu radość szczerą – i że daje – co może najważniejsze – odpowiednią sposobność do pracy i zajęcia, któremu się odda z zamiłowaniem, a za które mu kraj z pewnością będzie wdzięczny¹².

„Uroczy zakątek kraju, jeden z najpiękniejszych jego ozdób – Zakopane, od lat wielu w rękach obcych wyzyskiwaczy, sprzedanem zostało na licytacji, a wieść ta pobudziła ludzi dobrej woli do starań...” – w ten sposób zaczyna swoje sprawozdanie z nabycia dóbr przez Władysława Zamoyskiego dr Lesław Boroński¹³. Publikacja Borońskiego zawiera charakterystykę tego obszaru, z wyszczególnieniem wielkości terenów zajmowanych przez ziemie rolne (razem dla wszystkich rewirów 52 morgi), pastwiska (razem 135 mórg), lasy (razem 9490 mórg) oraz nieużytki (razem 852 morgi).

Dobra Zakopane do 1824 roku były własnością Skarbu Państwa. Według aktu oszacowania ziemia w dobrach Zakopane była urodzajna, natomiast wegetację

10 Do licytacji w imieniu Władysława Zamoyskiego stanął jego plenipotent dr Józef Rettinger, któremu Zamoyski nakazał przebijanie każdej podanej przez ewentualną konkurencję sumy o jednego centa. Relację z tej licytacji pt. *Kto da więcej* w czasopiśmie „Słowo”, pod pseudonimem K. Dobrzyński, umieścił H. Sienkiewicz, cyt. za: Z. Bosacki, 2002. *Władysław Zamoyski 1853–1924*, Kórnik, s. 38, przyp. 18.

11 Nazwa „Państwo Zakopane” pojawia się już w dokumentacji, która zachowała się dla okresu wcześniejszego – zanim Zamoyski kupił te tereny.

12 List Z. Celichowskiego do J. Zamoyskiej, BK 7617/1, k. 661; cyt. Za: M. Kwieciński, 2010. *Trudne początki. Aktywność gospodarcza hrabiego Władysława Zamoyskiego w pierwszych latach po nabyciu Zakopanego*, w: *Działalność Zamoyskich w dobrach zakopiańskich*, Zakopane, s. 55.

13 *Sprawozdanie adwokata dra Lesława Borońskiego w sprawie kupna dóbr Zakopane*, 1888. Kraków.

utrudniały warunki klimatyczne. Główne uprawy rolne to owies, żyto, ziemniaki, len i konopie. Ponadto znajdowały się tam spore obszary pastwisk, jednak dominowała gospodarka leśna.

W 1884 roku obszar dóbr zakopane obejmował 10 530 morgów, a według arku-szy katastralnych załączonych do aktu oszacowania wynosił:

- w Bukowinie 1822 morgi, 76 sążni,
- w Brzegach 2996 mórg, 999 sążni,
- w Kościelisku 3420 mórg, 1387 sążni,
- w Zakopanem 1972 morgi, 18 sążni.

Lasy, według aktu oszacowania, dzieliły się na dwa odrębne kompleksy: Bukowi-na – Zazadnia i Zakopane – Kościelisko oraz na trzy rewiry: I – Bukowina-Brzegi-Zazadnia, II – Zakopane i III – Kościelisko. Obszar leśny dóbr zakopiańskich to głównie lasy świerkowe.

W rewirze I służbę pełnił jeden leśniczy i czterech leśnych (borowych). Przyczyną największych szkód w rewirze I były tu wiatry halne oraz plaga kornika. To właś-nie na terenie ówczesnego rewiru I leżało Morskie Oko.

W rewirze II służbę pełnił jeden leśniczy i pięciu leśnych. Las w tym rewirze był głównie świerkowy, z domieszką buków, jodeł i modrzewi. Największe szkody po-wodowały wiatry.

Rewirem III opiekował się również jeden leśniczy i pięciu leśnych. Rewir obejmował teren bardzo górzysty i nieregularnie zalesiony, a w lesie – głównie świerko-wym – rzadko występowały także modrzewie i sosny. Przyczyną największych szkód na tym terenie były lawiny.

Sprawozdanie Borońskiego zawiera także zestawienie płac pracowników, wydatki na administrację, na utrzymanie budynków, a także na kulturę¹⁴. Kupno Zakopane-go zapoczątkowało nową walkę – tym razem o granicę, ponieważ tuż po wygranej licytacji właściciel sąsiednich dóbr leżących już po węgierskiej stronie, książę Chri-stian Hohenlohe, zaczął rościć prawo do ziem wokół Morskiego Oka (Dolina Rybie-go Potoku). Trzeba podkreślić, że rysujący się zatarg przybrał charakter bynajmniej nie prywatnej walki o sporny kawałek ziemi, a walki o granicę polityczną. Rozpoczął się długotrwały proces, który znalazł swój pomyślny dla Zamoyskiego finał przed międzynarodowym sądem w Gratzu dopiero w 1909 roku.

Na zakupionych terenach Zamoyski prowadził szeroką i wielostronną dział-alność. Aż siedem lat, począwszy od 1889 roku, trwały starania o wybudowanie kolei z Chabówki do Zakopanego, w których wspomagał go Andrzej Chramiec. W 1896 uzyskano zgodę cesarza Franciszka Józefa, w 1899 rozpoczęto budowę linii kolejowej, natomiast w 1901 roku na tory wjechał pierwszy pociąg¹⁵.

Nie można nie wspomnieć też o wodociągach, zbudowanych w Zakopanem z inicjatywy Zamoyskiego. Tutaj również otaczał się ludźmi będącymi specjalistami w swojej branży, zatrudniając m.in. Władysława Folkierskiego (1841–1904), mate-

14 Tamże, s. 8.

15 Wzdłuż nowej linii ustawiono słupy z inicjałami Ch – Z – Chabówka – Zakopane. Acz-kołwiek miejscowi interpretowali inaczej Ch – Z – Chramiec – Zamoyski, chcieli – zro-bili; Z. Bosacki, 2002. *Władysław Zamoyski 1853–1924*, Kórnik, s. 40–42.

matyka i inżyniera, który pracował przy ujęciu wody potoku Bystra w Kuźnicach dla urządzeń fabryki papieru oraz budował wodociąg przemysłowy¹⁶.

Z jego inicjatywy wybudowana została szkoła dla górskich dzieci w Olczy¹⁷. Ponadto należał do wielu organizacji i stowarzyszeń, np. był prezesem Instytucji Czci i Chleba – stowarzyszenia, którego zadaniem było wspieranie Polaków na emigracji niezdolnych do pracy. W 1910 roku był współzałożycielem Polskiego Towarzystwa Literacko-Artystycznego, a w 1894 roku współorganizował część łowiecką Powszechniej Wystawy Krajowej we Lwowie¹⁸.

Po sfinalizowaniu transakcji kupna Zakopanego Zamoyski zaczął zalesiać pas regli i przystąpił do intensywnego zwalczania plagi kornika. To właśnie Zamoyskiemu, który unikał wycięcia drzew, zawdzięcza się wysoki stan zadrzewienia tej części Tatr. Nie można nie wymienić korzyści, jakie niesły te działania Zamoyskiego, m.in. dzięki zatrzymywaniu wody przez roślinność Zakopanemu oraz Skalnemu Podhalu nie zagrażały w tak dużym stopniu powodzie, a mieszkańcy nie narzekali na brak wody w kranach¹⁹.

Zamoyski doprowadził kultury leśne w całym swym majątku „do stanu kwitnącego, które i dziś, mimo ciężkich warunków stworzonych przez wojnę, są w stanie zupełnie dobrym i niemal bez zarzutu”²⁰. Zasługi Zamoyskiego dla rozwoju i ochrony lasów zakopiańskich zostały docenione przez Towarzystwo Tatrzańskie. W dowód uznania tych zasług Towarzystwo uczyniło Zamoyskiego swoim członkiem honorowym²¹.

We wrześniu 1902 roku, tuż po wygranym procesie o ustanowienie granicy nad Morskim Okiem, również uczestnicy XVIII walnego Zgromadzenia Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego w Zakopanem nagrodzili Władysława Zamoyskiego godnością honorowego członka tegoż Towarzystwa²².

GOSPODARKA LEŚNA W DOBRACH ZAKOPIAŃSKICH PO 1889 ROKU

Kiedy Zamoyski przejmował dobra zakopiańskie, lasy tatrzańskie były doszczętnie zdewastowane. Na setkach hektarów zrębów leżały zgniłe resztki kłoców, poobcinanych wierzchołków wraz z gałęziami i stojących złomów²³. Jednym z jego pierw-

16 *Zakopiańskie wodociągi i kanalizacja 1905–2005*, 2006. Red. Jerzy M. Roszkowski, Zakopane, s. 24, przyp. 61.

17 Z. Bosacki, 2002. *Władysław Zamoyski 1853–1924*, Kórnik, s. 43.

18 Tamże, s. 45.

19 J.M. Roszkowski, *Władysław hr. Zamoyski...*, s. 45.

20 *Korespondencja z Państwową Radą Ochrony Przyrody w Krakowie, 1923–1932*, [w:] *Materiały Towarzystwa Tatrzańskiego, korespondencja i wspomnienie zasług Zamoyskiego*, BK 8307, k. 93.

21 Tamże.

22 Dyplom dla Władysława Zamoyskiego jako członka honorowego Towarzystwa Tatrzańskie, Kraków 1901, BK 7573.

23 *Tatrzański Park Narodowy*, 1955. Pod red. W. Szafera, Kraków, s. 91.

szych posunięć, mających na celu zaprowadzenie racjonalnej gospodarki leśnej, było zatrudnienie wykwalifikowanych leśniczych i utworzenie straży leśnej. Ponadto powoli zaczął pojawiać się nowy problem – rozwijająca się turystyka górską. Na przełomie XIX i XX wieku ruch turystyczny nie miał wprawdzie takiego rozmachu, aby w rażący sposób wpływać na przyrodę górską, jednak kilku światłych działaczy przewidywało już jego negatywne skutki. Warto też zaznaczyć, że samo Towarzystwo Tatrzańskie w ówczesnych latach postępowało niezgodnie z przyjętymi i obowiązującymi dziś normami, np. w 1874 roku wybudowano schronisko na samej morenie Morskiego Oka, całkowicie wbrew dzisiejszym zasadom ochrony krajobrazu. Nie zwracano też uwagi na hałas, jaki towarzyszył różnym okolicznościowym uroczystościom, np. przy wystrzałach z moździerzy, na wyrąb kosodrzewiny na ogniska albo zrywanie rzadkich gatunków kwiatów i porzucanie śmieci. Oprócz Zamoyskiego osobą, która starała się przeciwdziałać tym procederom, był Mieczysław Karłowicz. Na łamach czasopisma „Taternik” propagował on hasło „Szanuj ciszę i majestat górski”²⁴. „Grzechy” Towarzystwa Tatrzańskiego dostrzegał także zarządca dóbr zakopiańskich, Wincenty Szymborski. Z dnia 2 sierpnia 1913 roku pochodzi jego pismo skierowane do prezesa Towarzystwa Tatrzańskiego, w którym wyraża swoje oburzenie oraz pretensje, że podczas obchodów 40-lecia Towarzystwa jego władze chcą do „poczty swoich osiągnięć” dołączyć także wygrany proces o Morskie Oko. Szymborski argumentuje, że gdyby nie działalność Zamoyskiego, pikiety Towarzystwa, „do dzisiaj nie przyniosłyby efektu”²⁵.

Zamoyski podjął intensywne zalesienia, używając do tego celu sadzonek doskonałej jakości, wyhodowanych we własnych szkółkach. Za jakość sadzonek i wyrobów z fabryki celulozy został nagrodzony złotym medalem na Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie 1894 roku²⁶.

Zdewastowane w przeszłości lasy tatrzańskie wystawione były na zwiększone niebezpieczeństwo szkód ze strony kornika drukarza. W zdrowych lasach owad ten spełniał rolę w naturalny sposób regulującą stan zadrzewienia, zaś w lasach przetrzebionych i słabych stawał się szkodnikiem. Zatrudnieni przez Zamoyskiego leśniczowie wykładali corocznie kilkanaście tysięcy drzew tzw. pułapkowych, a następnie usuwali z lasu drzewa zaatakowane przez owada. Od 1889 roku do końca 1911 roku udało się zapanować nad plagą kornika, natomiast kolejna jej faza przypadła na lata 1916 i 1920²⁷. Do walki ze szkodnikiem zaangażowano wojsko, szczególnie jeńców bolszewickich, którzy mieli być zaangażowani przy pracach leśnych polegających na usuwaniu martwych, zaatakowanych przez kornika drzew. Zawarto w tym celu umowę między Wincentym Szymborskim a Wojskowym Zarządzeniem Budownictwa D.O. Gen. w Krakowie²⁸. Zgodnie z jej postanowieniami żołnierze mieli pomagać

24 *Tatrzański Park Narodowy*, s. 262.

25 Pismo W. Szymborskiego do prezesa Towarzystwa Tatrzańskiego, BK 8076.

26 Dyplom Władysława Zamoyskiego na złoty medal za sadzonki i wyroby z fabryki celulozy na Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie 1894 roku, BK 7567.

27 W. Chałupka, *Władysława Zamoyskiego...*, s. 84.

28 Odpis pisma z dn. 22.04.1922. Zarządu Dóbr do Wojskowego Zarządu Budownictwa D. O. Gen. w Krakowie, podpisane przez W. Szymborskiego oraz J. Lorenza, BK 8336.

przy wyrębie drzew, a drewno miało być wykorzystane przez wojsko na opał. Zarząd Dóbr Zakopane chciał również oddać wojsku we wskazanych miejscach drewno na pniu, to jest bez kosztów ścinania i wyróbki.

Na wyrąb przeznaczono drzewostany w znacznej mierze zniszczone przez wiatry halne i okiść, czyli oczepy śnieżne²⁹, w wyniku których powstawały tzw. śniegołomy.

Cena zależała od stanu i przeznaczenia drewna: w przypadku drewna uszkodzonego należało zapłacić za sam metraż drewna, bez względu na grubość, natomiast w przypadku drewna przeznaczonego na budulec cena wzrastała w zależności od długości średnicy pnia. Zatem np. za 1 m³ drewna niezdatnego na budulec bez względu na grubość płacono 25 marek polskich; za 1 m³ drewna użytkowego 15–19 cm średnicy płacono 30 marek polskich; za 1 m³ drewna użytkowego 25 cm średnicy płacono 35 marek polskich³⁰.

Wyróbka drewna odbywała się według ścisłych wskazówek Zarządu Leśnego (obejmować miała ścięcie drzewa, okrzeseanie z gałęzi, okorowanie i w razie potrzeby opalenie kory). Żołnierze pracujący przy wyrębie byli wynagradzani według listy płac dla pracowników rewiru leśnego, natomiast sami musieli zaopatrzyć się w narzędzia: piły, siekiery, ośniki do korowania drzew, pilniki do ostrzenia pił, bruski do ostrzenia siekier. Zalecano, aby wyrobione drzewo miało do 8 cm średnicy w cieńszym końcu³¹.

Plaga kornika drukarza nie była jedyną konsekwencją nadmiernego wyrębu drzewostanu przed 1889 rokiem (tj. przed nabyciem dóbr przez Zamoyskiego). Przetrzebione lasy nie stanowiły też odpowiedniej zapory dla wiatrów halnych, które czyniły dalsze szkody w drzewostanie, np. w 1902 roku wiatr przewrócił około 15 tysięcy drzew.

Okiść i związane z tym śniegołomy wystąpiły w 1911 roku na obszarze 3 tysięcy ha, a w roku 1916 na obszarze 1 tysiąca ha. Zagrożeniem dla drzewostanu były też lawiny na ogromną skalę, np. lawina, która miała miejsce w 1911 roku w okolicach Wodogrzmotów Mickiewicza, zniszczyła las na szerokości 100 i długości 250 metrów. Natomiast lawiny, które schodziły po stokach Ornaku w 1905 i 1910 roku, całkowicie zniszczyły las na długości 800 i 80 metrach szerokości³². Te doświadczenia sprawiły, że Zamoyski bardzo niechętnie lub na początku w ogóle nie podejmował się wyrębu własnych lasów.

29 Okiść, inaczej oczepy śnieżne – masy śniegu osiadające na gałęziach drzew, powodujące ich przygniatanie i pochylenie bądź obłamywanie; największe szkody wyrządza okiść właśnie w drzewostanach górskich, głównie iglastych – świerkowych lub jodłowych; *Mała encyklopedia leśna*, 1980. Red. S. Tyszkiewicz, Warszawa, s. 457.

30 Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939. Korespondencja Zarządu Dóbr Zakopane z Wojskową Eksploatacją leśną w sprawie sprzedaży drzewa, BK 8336.

31 Tamże.

32 W. Chałupka, *Władysława Zamoyskiego...*, s. 84-85; zob. też J. Fabijanowski, 1962. *Lasy Tatrzańskie*, [w:] *Tatrzański Park Narodowy*, praca zbiorowa pod red. W. Szafera, Kraków.

ŁOWIECTWO

Istotny problem stanowił również stan zwierząt w lasach, dla których dużym zagrożeniem byli kłusownicy. Wprowadzona przez niego specjalna straż leśna miała ukrócić ten proceder.

Kwestia łowiectwa w lasach zakopiańskich Zamoyskiego wymagała znacznych regulacji – w przeciwieństwie do stanu w majątkach kórnickich, gdzie w zaborze pruskim istniały zapisy regulujące gospodarkę łowiecką³³. Na terenie kilkunastu wielkich majątków ziemskich prowadzono racjonalną gospodarkę łowiecką, jednak na znacznym obszarze Galicji, w tym w Zakopanem, panowała duża samowola. Skutkowało to ogalaniem lasów i pól ze zwierzyny. Kupując dobra zakopiańskie, Zamoyski miał świadomość potrzeby uregulowania gospodarki łowieckiej. Wiedział też, że taka regulacja jest swoistą formą ochrony przyrody.

Motywy organizacji polowań w dobrach zakopiańskich w czasach Zamoyskiego wynikały więc z chęci ochrony przyrody, ponadto związane były z potwierdzeniem stanu posiadania tych terenów, co odgrywało ważną rolę w sporze z kłopotliwym sąsiadem, księciem Christianem Hohenlohe³⁴. Sam hrabia Zamoyski myślącym z zamiłowania nie był³⁵, natomiast w celu swoistej demonstracji siły ludzie Zamoyskiego potrafili zorganizować polowanie nawet w jeden dzień. M. Kwieciński w swoim artykule przytacza anegdotę obrazującą właśnie takie polowanie na podstawie listu Władysława Bieńkowskiego³⁶ (leśniczego w dobrach zakopiańskich) do Wincentego Szymborskiego. Otóż na wieść, że ludzie ks. Hohenlohe wybierają się na polowanie w jego dobrach, Bieńkowski potrafił zaplanować w jeden dzień polowanie również ze swoimi „leśnymi” i bynajmniej nie chodziło o rywalizację pod względem liczby odstrzelonej zwierzyny, bowiem Bieńkowski zastrzegł w przytoczonej epistole, że jeżeli ludzie Hohenlohego wejdą na teren dóbr Zamoyskiego, wówczas „żandarmi będą gotowi”³⁷. Warto podkreślić, że spór ten dla Zamoyskiego miał wymiar wręcz patriotyczny, natomiast Hohenlohemu zależało na powiększeniu swoich terenów łowieckich, zwłaszcza o obszary polowań na kozice (w Galicji od 1869 roku obowiązywała ustawa o ochronie kozic³⁸).

Niemalym problemem w zakopiańskich dobrach Zamoyskiego było kłusownictwo. Aby ukrócić ten proceder, wydano rozkazy i rozporządzenia dotyczące walki z kłusownikami, przy czym szczególny nacisk położono na współpracę poszczególnych formacji mundurowych, zwłaszcza policji, z leśniczymi i borowymi. Funkcjonariuszom Stra-

33 Kwestią gospodarki łowieckiej w dobrach kórnickich i zakopiańskich zajmował się szczegółowo Mirosław Kwieciński, 2005. *Polowania w dobrach kórnickich i zakopiańskich Władysława Zamoyskiego*, Cz. 1, PBK, z. 27, s. 57–80.

34 M. Kwieciński, *Polowania...*, s. 61.

35 Tamże, s. 63.

36 Władysław Bieńkowski był leśniczym w dobrach zakopiańskich w latach 1892–1926, czyli niemal przez cały okres posiadania tych dóbr przez Zamoyskiego.

37 Zakopane. Archiwum Gospodarcze 1824–1939, korespondencja przychodząca do Zarządu Dóbr Zakopane, BK 8081/1, k. 97; zob.: M. Kwieciński, *Polowania...*, s. 61.

38 M. Kwieciński, *Polowania...*, s. 62.

ży Celnej z placówek położonych w Tatrach Wysokich polecono współdziałać ze strażą dóbr Zakopane. W przypadku ujęcia kłusowników funkcjonariusze Straży Celnej mieli obowiązek zatrzymania tychże i odstawienia do najbliższego posterunku policji³⁹.

RYBOŁÓWSTWO

Kolejną kwestią związaną z gospodarką leśną była regulacja rybołówstwa.

Dnia 28 grudnia 1894 roku Wydział Krajowy we Lwowie wydał *Edykt namiestnictwa co do stanowego podziału dorzecza Dunajca na rewiry rybackie*⁴⁰. Dokument ten, określający trzydzieści dziewięć rewirów rybackich, zawierał klauzulę mówiącą, że każdy z zainteresowanych, mający zastrzeżenia co do powyższego podziału, w ciągu sześćdziesięciu dni od dnia wprowadzenia edyktu może wnosić zażalenia. Dołączono do niego formularze dotyczące wydzierżawiania prawa do połowów oraz formularze kart rybackich⁴¹. Załączono także ceny dzierżawy poszczególnych rewirów. Rewir I, należący m.in. do dóbr Zakopane, obejmował teren: rzekę Czarny Dunajec z dopływami od źródeł do granicy w obrębie gmin Kościelisko, Witów i Chochołów, a za jego dzierżawę trzeba była zapłacić 25 zł rocznie⁴².

Rozporządzenia szczegółowo określały obszary poszczególnych rewirów rybackich oraz okresy, zarówno te, w których wolno było dokonywać połowu ryb, jak i okresy ochronne dla ryb podczas tarła dla poszczególnych gatunków ryb krajowych: boleni, jesiotrów, lipieni, głowacic, wyrozubów, czopów, sandaczy, cytr, brzan, pstrągów, łososi, raków, ponadto szczupaków, karpia, linów, miętusa, płoci białej i czerwonej, jelca i klenia. Okresy ochronne nie zostały ogólnie narzucone na wszystkie gatunki ryb, jednak apelowano do dzierżawców, aby zadbali o podobne regulacje we własnym zakresie⁴³. W uzasadnionych przypadkach odstępowano od zakazu połowu podczas okresu ochronnego, np. we wrześniu 1905 roku udzielono hrabiemu Zamoyskiemu zezwolenia na odłowienie w okresie ochronnym 200 sztuk pstrągów dla celów sztucznej hodowli, pod warunkiem, że Zarząd Dóbr Zakopane po otrzymaniu od pstrągów ikry wpuści uprzednio odłowione sztuki do wody. Ponadto wnioskodawca, czyli Zarząd Dóbr Zakopane, miał złożyć w Wydziale Krajowym we Lwowie listę z nazwiskami rybaków, którzy mieli dokonać połowu ryb.

Nieco dłużej Zarząd Dóbr Zakopane załatwiał inną sprawę, dotyczącą przedłużenia dzierżawy rybołówstwa nad Dunajcem w rewirze I na kolejne 10 lat. W pi-

39 Archiwum Gospodarcze 1824–1939. Rozkazy dotyczące walki z kłusownictwem..., BK 8332, k. 69 i nn.

40 Archiwum Gospodarcze 1824–1939. Korespondencja i zarządzenia dotyczące ryb, rybołówstwa i polowania, Edykt namiestnictwa z 28.12.1894 co do stanowego podziału dorzecza Dunajca na rewiry rybackie, BK 8332, k. 1.

41 W dokumencie istnieje informacja o tychże formularzach kart rybackich, natomiast sam formularz karty rybackiej nie zachował się.

42 Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939. Korespondencja i zarządzenia dotyczące ryb, rybołówstwa..., BK 8332, k. 3.

43 Tamże, k. 9.

śmie z dnia 26 lutego 1907 roku, wystawionym przez Starostwo w Nowym Targu, odmówiono Zarządowi Dóbr Zakopane prawa do przedłużenia dzierżawy na tym terenie⁴⁴. Odmowę argumentowano planami zalesienia górnego dorzecza Dunajca i utworzenia tam obszaru ochronnego, natomiast prawo do dzierżawy rybołówstwa na tym obszarze planowano wystawić na publiczną licytację. W piśmie z dnia 25 kwietnia 1907 roku jest już odpowiedź pozytywna co do dzierżawy rewiru XXIII należącego do Zarządu Dóbr Zakopane, natomiast zgodę na wydzierżawienie rewiru I uzyskano dopiero w sierpniu 1907 roku, przy czym Zarząd musiał uiścić opłatę w wysokości 50 koron z góry za rok dzierżawy. Warunki dzierżawy wymagały przestrzegania ustawy o rybołówstwie z dnia 31 października 1887 roku, zasad zawartych w książeczkach rybackich w przypadku udzielania uprawnień do połowu ryb oraz przestrzegania terminów ważności książeczek rybackich. Zarząd Dóbr Zakopane miał obowiązek utrzymać straż rybacką liczącą przynajmniej dwóch strażników, natomiast do wiadomości Wydziału Krajowego we Lwowie należało podać dane osobowe tychże strażników. Szczególną troską objęto łososie, zalecając, aby w okresie ochronnym od 16 września do 31 grudnia w ogóle nie łowić tych ryb. Bez zgody Wydziału Krajowego nie wolno łowić ryb za pomocą stałych przyrządów takich jak laski, ogródki czy wężerze, a dzierżawca rewiru był zobowiązany do umożliwienia i ułatwienia kontroli dzierżawionego rewiru uprawnionym urzędnikom Wydziału Krajowego. Poza tym raz w roku, w czerwcu, należało składać do Wydziału Krajowego sprawozdanie na temat działań podjętych w celu ochrony gospodarstwa rybnego, podać ilość i jakość narybku użytego w tym czasie do zarybiania wód rewirowych oraz wskazać miejsce, w którym narybek był wypuszczany do wody⁴⁵.

ORGANIZACJA SCHRONISK I BUDOWA LEŚNIAREK-

Warto wspomnieć o jeszcze jednym aspekcie, pośrednio tylko związanym z lasami, o który także starał się dbać Zamoyski. Nie bez znaczenia dla funkcjonowania ludzi w górach, zwłaszcza w okresie rozwijającej się turystyki, była bowiem sprawa zaopatrzenia schronisk górskich w wodę pitną, a co więcej – zapewnienia turystom swoistego luksusu, jakim na owe czasy była woda sodowa. W korespondencji między Zamoyskim i Szymborskim znajdujemy plany sprowadzenia do schronisk górskich wody sodowej firmy Schweps Water Company⁴⁶. Dnia 3 czerwca 1905

44 Sprawy związane z regulacją rybołówstwa załatwiano w starostwie w Nowym Targu, natomiast jednostka nadrzędna – Wydział Krajowy – miał siedzibę we Lwowie.

45 Powyższa umowa była opatrzona następującą klauzulą: „Na powyżej podane warunki poddzierżawcy zgadza się podpisany Zarząd imieniem J.W. Władysława Zamoyskiego, właściciela dóbr Zakopane i przyjmuje obowiązek ścisłego ich przestrzegania”; Archiwum Gospodarze 1824–1939. Korespondencja i zarządzenia dotyczące ryb, rybołówstwa..., BK 8332, k. 42–44.

46 Szymborski wspomina w tym miejscu o firmie założonej przez Johanna Jacoba Shweppego, który w 1783 roku opatentował metodę nasycania wody mineralnej dwutlenkiem węgla.

roku Szymborski, ponownie donosząc Zamoyskiemu o nowinach zza granicy, pisał: „W Londynie istnieje firma Scheps Water Company, zamieniona na towarzystwo akcyjne z kapitałem zakładowym 400 000 F.” i że „firma ta używa specjalnych syfonów, a na eksport wysyła wodę w specjalnych butelkach korkowanych i ściągniętych drutem”⁴⁷. Dalej dodawał, że do hotelu Bristol w Warszawie woda ta jest sprowadzana regularnie. Miał też jednak świadomość, że Zamoyskiego nie stać na taki rarytas, jak sprowadzenie wody sodowej Scheps do górskich schronisk. Ostatecznie zdecydowano się na rodzimą wodę sodową⁴⁸.

Zamoyski w swoich zakopiańskich dobrach zadbał także o byt administratorów leśnych⁴⁹. Inwentarz Państwa Zakopane odnotowuje budowę nowych lub restaurację starych leśniarek, czyli szałasów górskich, z których niemal każdy wyposażono w podstawowe sprzęty, takie jak: łóżko, ławki, stół lub stołki oraz szafę. Natomiast wyposażenie leśniczówek na przykładzie leśniczówki w Dolinie Kościeliskiej w 1916 roku zawierało nieco szerszy asortyment (1 stół zwykły, 2 stoły kancelaryjne, 2 szafy duże, 1 szafka nocna, 7 krzeseł, 2 łóżka, 2 pary nart, 1 szafka na książki oraz 1 taśma o długości 25 m).

ADMINISTRACJA

Podstawą właściwego zarządzania majątkiem była rzetelnie prowadzona administracja. Dla „Państwa Zakopane” zachowała się dokumentacja z lat 1824–1939, a więc obejmująca okres ponadstuletni. Dokumentacja dla okresu przed 1889 rokiem, a więc zanim ziemie te przeszły na własność Zamoyskiego, jest jednak niekompletna, a ponadto stan jej zachowania można określić jako raczej słaby. Spora część inwentarzy, dzienników bądź zeszytów jest zniszczona, często nadpalona.

Dokumentacja dotycząca jedynie gospodarki leśnej w dobrach zakopiańskich to ponad 30 teczek korespondencji, głównie urzędowej, prowadzonej przez Zarząd Dóbr Zakopane. Wśród nich znajdują się akta dotyczące urządzenia lasów, m.in.: „Materiały dot. zagospodarowania lasów” w tym np. dotyczące rewiru Kościelisko – Zakopane oraz wydziału Bukowina⁵⁰.

Równie interesujące są katalogi nasion nadsyłane przez specjalistyczne firmy zarówno z Galicji, Czech i Austrii, jak i korespondencja z nadleśnictwem w sprawie zakupu sadzonek⁵¹.

47 Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939, W. Szymborski do W. Zamoyskiego, BK 8076, k. 204.

48 Tamże.

49 Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939; Inwentarz Państwa Zakopane 1910–1915, BK 8009, k. 29.

50 W tym tabele uwzględniające: 1. Opis siedlisk i kultur, które już są, które są planowane, 2. Nasiona, 3. Koszty, następnie 4. Wnioski – co zdołano zrobić oraz czego – i dlaczego nie przeprowadzono zgodnie planem; Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939; Materiały dot. zagospodarowania lasów, BK 8334.

51 Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939; Korespondencja z Nadleśnictwem w sprawie zakupu sadzonek, BK 8347.

Ponadto administracja „Państwa Zakopane” prowadziła tzw. książki i wykazy „szkodników lasowych” z lat 1873–1881, zawierające opisy wykroczeń, które miały miejsce w lasach zakopiańskich, z podaniem miejsca, rodzaju wykroczenia, osoby, która dopuściła się danego procederu, oraz danych osobowych „szkodnika”⁵².

Kolejną grupę zachowanej dokumentacji stanowią akta dotyczące procesu o Morskie Oko⁵³. Cała dokumentacja dotycząca Zakopanego liczy ponad 900 jednostek inwentarzowych⁵⁴.

POCZĄTKI ZAKŁADU NAUKOWEGO

W 1908 roku nadleśniczy Kazimierz Wojczyński zorganizował w Kórniku pierwszy kurs szkoleniowy dla borowych. Warto dodać, że jednym z uczestników kursów był sam Władysław Zamoyski, który wziął udział we wszystkich zajęciach i wycieczkach. Kurs obejmował wykłady i ćwiczenia z botaniki leśnej, nauki o glebie, miernictwa, siewu i sadzenia drzew, użytkowania lasów, ochrony lasu i łowiectwa⁵⁵.

Dendrologiczne i botaniczne zainteresowania Zamoyskiego musiały zapewne zrodzić się już wcześniej. Przejął je poniekąd w spadku po swoich przodkach – dziadku Tytusie Działyńskim, założycielu Biblioteki Kórnickiej i parku – arboretum z różnorodnymi gatunkami drzew i krzewów oraz wuju Janie Działyńskim, który znacząco wzbogacił kórnicką kolekcję drzew i krzewów. Wcześniej, w połowie XVIII wieku, istniał przy zamku kórnickim ogród w stylu francuskim założony przez Teofilę z Działyńskich Szoldrską Potulicką. Ponadto autorką interesującego założenia parkowego w pałacu w Konarzewie była prababka Władysława Zamoyskiego, Justyna z Dzieduszyckich. Bezpośrednią inspiracją dla stworzenia ośrodka badań leśnych mogła być wizyta Władysława Zamoyskiego, podczas wyprawy do Ameryki, w Arboretum Arnolda w pobliżu Bostonu oraz wiadomość o założeniu naukowej stacji leśnej w Pensylwanii (w 1905 roku w czasopiśmie „Sylwan” ukazał się artykuł pt. *Stacja leśno-doświadczalna w Ameryce Północnej*). Niewątpliwie inspirująca okazała się także informacja, że fundator stacji oddał na jej użytek grunt, wybudował potrzebne budynki, wyposażył je w urządzenia badawcze i zapewnił fundusze na prowadzenie badań⁵⁶.

Można pokusić się o stwierdzenie, że ośrodek badań leśnych, który zamierzał założyć Zamoyski, był jego dziełem priorytetowym, skoro w ogólnym rozliczeniu

52 Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939; Główne książki szkodników lasowych, sygnatury BK 8321–BK 8327.

53 Materiały różne do procesu o Morskie Oko 1883–1908, BK 7708.

54 Są to nie tylko inwentarze gospodarcze „Państwa Zakopane”, ale także dokumentacja dotycząca Szkoły Domowej Pracy Kobiet prowadzonej Kuźnicach przez Jadwigę Zamoyską, dane dotyczące stowarzyszeń działających na terenie Zakopanego.

55 *Sprawozdanie z IV kursu dla borowych w lasach kórnickich*, 1911. „Przegląd Leśniczy” R. IV, nr 4, s. 128; cyt. za: W. Chałupka, *Władysława Zamoyskiego...*, s. 87.

56 *Stacja leśno-doświadczalna w Ameryce Północnej*, 1905. „Sylwan” R. XXIII, s. 33; zob.: W. Chałupka, *Władysława Zamoyskiego...*, s. 87.

właśnie na ten cel zamierzał przeznaczyć największą sumę pieniędzy – 100 tysięcy zł rocznie, podczas gdy np. na utrzymanie Biblioteki i Muzeum – 40 tysięcy zł rocznie. Toteż w Ustawie o Fundacji Zakłady Kórnickie znalazł się punkt wyraźnie wskazujący na potrzebę założenia i utrzymania takiego ośrodka, który obejmowałby nie tylko lasy w dobrach kórnickich, ale i zakopiańskich. Punkt 6, art. 2 ustawy głosi:

Założenie i utrzymanie Zakładu badania, tak na stokach gór, jak i na równinach, wszystkiego, co wchodzi w zakres hodowli życia, ochrony i należytego wyzyskania wszelkiego rodzaju drzew, tak w kraju istniejących, jak zagranicznych, mogących się krajowi zdać, leśnych, ogrodowych, użytkowych, owocowych i ozdobnych, ich drewna, owoców, liści, soków. Piecza nad ogrodami Kórnickimi⁵⁷.

ZAKOŃCZENIE

Po objęciu dóbr zakopiańskich w 1889 roku Zamoyski poświęcił wiele lat i wysiłku, aby przywrócić tym ziemiom ich dawny charakter. Ciosem dla dorobku Zamoyskiego były lata pierwszej wojny światowej, które niemal zaprzepaściły jego wysiłki. W jednym z listów do Wincentego Szymborskiego pisał, że „kłopotów mam więcej niż włosów na głowie”⁵⁸. Wiek musiał mu w tym czasie już mocno doskwierać, jednak wciąż znajdował siły do pracy. W kolejnym liście napisał: „Wojna szalone szkody porobiła [...] moja Matka zaczyna 90 rok życia, a ja galopem zbliżam się do 70-tki. Trzeba się nam bardzo spieszyć, żeby śmierć nas nie zaskoczyła”⁵⁹.

Zamoyski wiedział, że umrze bezpotomnie. Od kilku lat zastanawiał się razem z matką, w jaki sposób zabezpieczyć majątek kórnicki, Bibliotekę, Muzeum i planowany zakład badań leśnych oraz dobra zakopiańskie. Miał kilku kuzynów, jednak żaden z nich nie spełniał jego oczekiwań, jakie miałby wobec przyszłego dziedzica. Trudno stwierdzić dokładnie, kiedy zrodził się pomysł utworzenia Fundacji, która sprawowałaby pieczę nad Biblioteką, Muzeum i Zakładem Dendrologicznym. Na przełomie 1922 i 1923 rozpoczęto prace nad statutem przyszłej Fundacji. Ogromną pomoc w tych pracach wyświadczył Zamoyskiemu doktor Henryk Wilczyński.

Matka Władysława, generałowa Zamoyska, nie doczekała sfinalizowania Fundacji. Zmarła 4 listopada 1923 roku w wieku 93 lat.

57 Ustawa z dnia 30 lipca 1925 roku o Zakładach Kórnickich (ogłoszona w Dz. U. R. P., nr 86, poz. 592), Ustawa podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej S. Wojciechowskiego, Prezesa Rady Ministrów W. Grabskiego, Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – St. Grabskiego, 1933, [w:] *Ustawy i regulaminy Fundacji Zakłady Kórnickie*, Kórnik, s. 5–11.

58 Zakopane 1824–1839, Archiwum Gospodarcze, korespondencja Władysława Zamoyskiego z W. Szymborskim, list W. Zamoyskiego do W. Szymborskiego z dn. 26.06.1920 roku, BK 8076, k. 70.

59 Archiwum Gospodarcze Zakopane.1824–1839. List W. Zamoyskiego do W. Szymborskiego, BK 8076, k. 79.

Projekt ustawy Fundacji złożony został na ręce prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Stanisława Wojciechowskiego 16 lutego 1924 roku, a Zamoyski miał wówczas zanotować: „Dziś najszczęśliwszy dzień w moim życiu – nie mam już nic”⁶⁰. Natomiast 20 czerwca 1924 roku Zamoyski podpisał akt rejentalny w Śremie o zrzeczeniu majątku na rzecz Fundacji, ale pod warunkiem, że Sejm przyjmie jej statut bez zmian. Dnia 1 października 1924 roku projekt ustawy o Fundacji Zakłady Kórnickie został przyjęty przez Radę Ministrów. Zamoyski był już wtedy na łożu śmierci. Zmarł 3 października 1924 roku.

Ustawa o utworzeniu Fundacji Zakłady Kórnickie zaczęła obowiązywać w dniu 30 lipca 1925 roku, kiedy została przyjęta przez Sejm⁶¹.

LITERATURA

Źródła

- Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1839. List W. Zamoyskiego do W. Szymborskiego, BK 8076, k. 79.
- Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939. Korespondencja przychodząca do Zarządu Dóbr Zakopane, BK 8081/1, k. 97.
- Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939. Korespondencja i zarządzenia dotyczące ryb, rybołówstwa i polowania. Edykt namiestnictwa z 28.12.1894 co do stanowego podziału dorzecza Dunajca na rewiry rybackie, BK 8332, k. 1.
- Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939. Korespondencja i zarządzenia dotyczące ryb, rybołówstwa..., BK 8332, k. 3.
- Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939. Korespondencja i zarządzenia dotyczące ryb, rybołówstwa..., BK 8332, k. 9.
- Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939. Korespondencja i zarządzenia dotyczące ryb, rybołówstwa..., BK 8332, k. 42–44.
- Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939. Rozkazy dotyczące walki z kłusownictwem..., BK 8332, k. 69 i nn.
- Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939; Główne książki szkodników lasowych, sygnatury BK 8321-BK 8327.
- Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939; Inwentarz Państwa Zakopane 1910–1915, BK 8009, k. 29.
- Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939; Korespondencja z Nadleśnictwem w sprawie zakupu sadzonek, BK 8347.
- Archiwum Gospodarcze Zakopane 1824–1939; Materiały dot. zagospodarowania lasów, BK 8334.
- Archiwum Gospodarcze, Zakopane 1824–1939. Korespondencja Władysława Zamoyskiego z Wincentym Szymborskim, list Władysława Zamoyskiego do Wincentego Szymborskiego z dn. 26.06.1920 roku, BK 8076, k. 70.
- Budowa kolei Chabówka – Zakopane BK 8292.
- Do wychowania synów moich. Uwagi gen. Władysława Zamoyskiego, BK 7535.
- Dyplom dla Władysława Zamoyskiego na członka honorowego Towarzystwa Tatrzańskiego, Kraków 1901, BK 7573.

60 Z. Bosacki, *Władysław Zamoyski...*, s. 80.

61 Tamże.

- Dyplom Władysława Zamoyskiego na złoty medal za sadzonki i wyroby z fabryki celulozy na Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie 1894 roku, BK 7567.
- Fragment dzienniczka z pobytu w Australii, BK 7704.
- Korespondencja Wł. Zamoyskiego i do Wł. Zamoyskiego różnych, telegramy, memoriały w sprawie budowy kolei żelaznej Zakopane – Suchahora BK 8290.
- Korespondencja z Państwową Radą Ochrony Przyrody w Krakowie, 1923–1932. Materiały Towarzystwa Tatrzańskiego, korespondencja i wspomnienie zasług Zamoyskiego, BK 8307.
- Materiały dotyczące pobytu Zamoyskiego w Australii, BK 7704.
- Osiński F., *Pracowałem u hr. Władysława Zamoyskiego*, „Tydzień”, 28 lutego 1978, s. 21.
- Ustawa z dnia 30 lipca 1925 roku o Zakładach Kórnickich (ogłoszona w Dz. U. R. P. nr 86, poz. 592), Ustawa podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej S. Wojciechowskiego, Prezesa Rady Ministrów W. Grabskiego, Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – St. Grabskiego, [w:] *Ustawy i regulaminy*.
- Zapiski i korespondencja gen. Władysława Zamoyskiego (1803–1868), List Z. Krasińskiego do W. Zamoyskiego, 24 listopada 1853 r., BK 1627, k. 3–4.
- Zeszyt szkolny Władysława Zamoyskiego – *Lois sur les écoles publiques*, BK 7561.

Opracowania

- BOSACKI Z., 2002. *Władysław Zamoyski 1853–1924*, Kórnik.
- CHAŁUPKA W., 2005. *Władysław Zamoyskiego umiłowanie lasu*, PBK, z. 27, s. 80–90.
- CZACHOWSKA K., 2003. Wychowanie i edukacja Władysława Zamoyskiego, [w:] *Władysław Zamoyski (1853–1924)*, red. S. Sierpowski, Kórnik – Zakopane, s. 29–47.
- FABIJANOWSKI J., 1962. *Lasy Tatrzańskie*, [w:] *Tatrzański Park Narodowy. Praca zbiorowa* pod red. W. Szafera, Kraków.
- KITKOWSKI A., 2013. *Władysław Zamoyski w Zakopanem*, Kórnik – Zakopane.
- KWIECIŃSKI M., 2005. *Polowania w dobrach kórnickich i zakopiańskich*, PBK, z. 27, s. 57.
- KWIECIŃSKI M., 2010. *Trudne początki. Aktywność gospodarcza hrabiego Władysława Zamoyskiego w pierwszych latach po nabyciu Zakopanego*, [w:] *Działalność Zamoyskich w dobrach zakopiańskich*, Zakopane.
- KWILECKI A., 1980. *Przyjazd Zamoyskich do Kórnika w 1881 roku*, PBK, z. 25, s. 191–195.
- ŁUCZAK M., 2003. „Kalendarium” życia Władysława Zamoyskiego, [w:] *Władysław Zamoyski (1853–1924)*, red. S. Sierpowski, Kórnik – Zakopane
- Mała encyklopedia leśna*. 1980. Red. S. Tyszkiewicz, Warszawa.
- NOWAK Z., 1978. *Przejęcie dóbr Kórnickich przez Władysława Zamoyskiego w spadku po Janie Działyńskim*, PBK, z. 14.
- NOWAK Z., 1986. *Władysław Zamoyski a spór o Morskie Oko*, PBK, z. 21.
- NOWAK Z., 1988. *Zasługi Władysława Zamoyskiego dla budowy kolei Chabówka-Zakopane*, PBK z. 22, s. 35–96.
- PASZKOWSKI L., 1962. *Polacy w Australii i Oceanii 1790–1940*, Londyn.
- PASZKOWSKI L., 1987. *Rakowski Seweryn Apolinary (1810–1887)*, PSB, t. XXX, s. 529–530.
- ROSKOWSKI J.M., 2013. *Władysław hr. Zamoyski – dobroczyńca Podhala*, [w:] *Władysław Zamoyski w Zakopanem*, Kórnik – Zakopane.
- SIARZEWSKI W., 2005. *Tatrzański Park Narodowy. Monografia popularna*, Zakopane.
- SIENKIEWICZ H., 1889. *Kto da więcej*, [w:] „Słowo”, z dn. 22 maja 1889.
- Sprawozdanie adwokata dra Lesława Borońskiego w sprawie kupna dóbr Zakopane*, Kraków 1888.
- Sprawozdanie z IV kursu dla borowych w lasach kórnickich*, „Przegląd Leśniczy”, R. IV, 1911, nr 4, s. 128.

Stacja leśno-doświadczalna w Ameryce Północnej, „Sylwan. Organ galicyjskiego Towarzystwa Leśnego oraz krajowej komisji dla doświadczeń leśnych”, red. W. Tyniecki, R. XXIII: 1905, s. 33.

Tatrzański Park Narodowy, 1955. Pod red. W. Szafera, Kraków.

WNUK W., 1978. *Ku Tatrom*, Warszawa.

Zakopiańskie wodociągi i kanalizacja 1905–2005, 2006. Red. J.M. Roszkowski, Zakopane.

ZAMOYSKA J., 1961. *Wspomnienia*, oprac. M. Czapska, Londyn.

ŻEROMSKI S., 1924. *Drożyzna i Zamoyszczynna*, [w:] „Tygodnik Ilustrowany”, nr 51.

ZAKOPIAŃSKIE LASY WŁADYSŁAWA ZAMOYSKIEGO

Streszczenie

Hrabia Władysław Zamoyski (1853–1924), syn generała Władysława Zamoyskiego (1863–1868) i Jadwigi z Działyńskich (1831–1923), to jedna z ważniejszych postaci historii kilku przynajmniej regionów: Wielkopolski, Zakopanego i Paryża – zwłaszcza części zamieszkałej przez XIX-wieczną emigrację polską.

Władysław Zamoyski urodził się w Paryżu. Był on wnukiem Tytusa Działyńskiego – twórcy jednej z cenniejszych bibliotek w Polsce, założonej w 1826 roku Biblioteki Kórnickiej.

Po bezpotomnej śmierci swego wuja Jana Działyńskiego Zamoyski odziedziczył majątek kórnicki, Bibliotekę oraz Muzeum znajdujące się w kórnickim zamku.

Wrócił do Kórniku w 1881 roku, jednak nie było mu dane pozostać długo w dopiero co odziedziczonym majątku. Władze pruskie utrudniały życiem każdemu, kto nie posiadał obywatelstwa pruskiego. Wkrótce Władysław wraz z matką Jadwigą i siostrą Marią musiał opuścić Wielkopolskę. Ostatecznie zamieszkali w Kuźnicach koło Zakopanego, gdzie jego matka i siostra prowadziły założoną w Kórniku Szkołę Domowej Pracy Kobiet. Władysław zaangażował się natomiast w lokalne życie Zakopanego, które w tym czasie powoli stawało się modnym kurortem. O tym, ile dobrego wniósł Zamoyski do rozwijającej się miejscowości świadczą słowa Stefana Żeromskiego, który nazwał Zamoyskiego „zwiastunem nowej Polski”.

W tym czasie rozgłosu nabrała sprawa sprzedaży terenów nad Morskim Okiem. Istniało niebezpieczeństwo, że ziemie te – które wystawiono na licytację – wpadną w niepewne ręce. Zamoyski postanowił temu zapobiec i zakupił dobra zakopiańskie.

Wkrótce zaczął się długotrwały proces o ustanowienie granicy na tym terenie, do którego zgłaszał pretensje sąsiadujący z dobrami Zamoyskiego hrabia Hohenlohe. Proces o Morskie Oko trwał ponad 20 lat i zakończył się korzystnie dla Zamoyskiego w 1909 roku.

Na poczet działań Zamoyskiego w Zakopanem trzeba zapisać: rozbudowę kolei Chabówka – Zakopane, rozbudowę wodociągów i przede wszystkim uzdrowienie gospodarki leśnej. Kiedy Zamoyski obejmował w posiadanie dobra zakopiańskie, stan zalesienia oraz jakość lasów pozostawały wiele do życzenia. Był to efekt nierozsądnej gospodarki leśnej, w tym lekkomyślnej wycinki drzew oraz rozprzestrzeniania się kłusownictwa, ponadto plaga kornika pustoszyła drzewostan. Dzięki

rozsądnej gospodarce i właściwemu zarządowi Zamoyskiemu udało się pokonać te przeszkody.

W Bibliotece Kórnickiej zachowało się archiwum dokumentujące gospodarkę leśną w dobrach zakopiańskich, w tym interesująca korespondencja między Władysławem Zamoyskim a Wincentym Szymborskim.

Władysław Zamoyski zmarł bezpotomnie w 1924 roku. Przed śmiercią cały majątek podarował narodowi polskiemu w formie Fundacji Zakłady Kórnickie.

Słowa kluczowe: Władysław Zamoyski (fundator), Zakopane, Kuźnice, lasy tatrzańskie, Zakłady Kórnickie

WŁADYSŁAW ZAMOYSKI'S FORESTS IN ZAKOPANE

Summary

Count Władysław Zamoyski (1853–1924), the son of General Władysław Zamoyski (1863–1868) and Jadwiga born Działyńska (1831–1923) is one of the most important figures in the history of at least three regions: Greater Poland, Zakopane and Paris – especially the part inhabited by the Polish emigrants from the XIX century. Władysław Zamoyski was born in Paris. His a grandson of Tytus Działyński, who founded the Kórnik Library in 1826 – one of the most valuable libraries in Poland.

After the death of his childless uncle Jan Działyński and his last will in which he chose Zamoyski as his heir. Zamoyski inherited the estate in Kórnik, Library and Museum in the Kórnik Castle.

He returned to Kórnik in 1880 but it was not meant for him to stay long in the estate that he had just inherited. Prussian authorities made life difficult for everyone who did not have Prussian citizenship. Soon, Władysław, his mother Jadwiga and his sister Maria, were forced to leave Greater Poland. Ultimately they took up residence in Kuźnice near Zakopane where his mother and sister reopened the School of Women Houswork that had previously functioned in Kórnik. Władysław, on the other hand, engaged in everyday life of Zakopane, which at that time Zakopane was gradually becoming a famous resort. The words of Stefan Żeromski, who calls Zamoyski “the harbinger of new Poland”, show that he greatly contributed to the development of this place.

At that time took the matter concerning selling the terrains spreading near Morские Oko. There was a risk that these lands, when put for auction, may fall into the wrong hands. Zamoyski wanted to prevent such situation and decided to buy these lands to keep them in Polish hands.

Soon, a long lasting trial concerning setting the borders in this region began as Count Hohenlohe, neighbouring with Zamoyski's lands, raised objections in the matter. The trial lasted over 20 years and ended in 1909.

Zamoyski also contributed to: the extension of railway from Chabówka to Zakopane, development of water supply system and, mostly, to silviculture. When he obtained the properties in Zakopane, the state of forestation was appalling. It was the effect of badly conducted silviculture, reckless forest clearances and proliferation of

poaching. Additionally, a plague of bark beetle was destroying sylva. Due to reasonable management, Zamoysky overcame all these obstacles.

In the Library Kórnicka preserved archive documenting forestry estates in Zakopane including an interesting correspondence between Władysław Zamoyski and Wincent Szymborski.

Władysław Zamoyski died childless in 1924. All the property donated to the Polish nation in the form of plants Kórnik (The Foundation of Kórnik Properties).

Keywords: Władysław Zamoyski (founder), Zakopane, Kuźnice, The Foundation of Kórnik Properties, Tatra forests